

VAD RELIGIONS- OCH ÖVERTYGELSEFRIHET INNEBÄR OCH NÄR DEN KAN BEGRÄNSAS

Svenska
missionsrådet

Innehåll

- 3 Om den här skriften
- 4 Vilka övertygelser skyddas av religions- och övertygelsefrihet?
- 6 Vad innebär religions- och övertygelsefrihet?
- 14 Vad omfattas inte av religions- och övertygelsefrihet?
- 18 Hur bedömer man om en begränsning av utövningen är legitim?
- 22 Mer information
- 25 Källhänvisningar

Denna skrift är ursprungligen producerad med ekonomiskt stöd från Sida. Reviderad version finansieras med stöd av Act Svenska kyrkan.

Författare: Katherine Cash

Textredigering: Kristina Patring

Layout: Jenny Wallmark

Omslagsfoto: Kenny Luo

© Svenska missionsrådet 2021

Tryck: Skilltryck, Skillingaryd Sverige

Om den här skriften

Hijab- och burkadebatten, handskakningsdomar, minaretförbud, böneutrop, religiösa friskolor, religiöst motiverad nationalism eller terrorism, förföljelse av religiösa minoriteter. Religionsfrihetsfrågor hamnar allt oftare på löpsedlarna. Funderar du på vad du tycker i de här frågorna? Är du förvirrad över vad religionsfrihet egentligen innebär?

Den här skriften talar inte om vad du ska tycka i enskilda frågor. Däremot hittar du information om vad som gäller enligt internationell rätt och svensk lag samt vilka kriterier som finns för att bedöma om en begränsning av religionsutövningen är legitim eller inte.

Vilka övertygelser skyddas av religions- och övertygelsefrihet?

Religions- och övertygelsefrihet¹ skyddar människor som har och utövar olika former av övertygelser. Enligt Europadomstolen betyder begreppet övertygelse (belief), "views that attain a certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance"² eller "a coherent view on fundamental problems".³

Traditionella, icketraditionella och nya religiösa övertygelser skyddas, liksom ickereligiösa övertygelser såsom ateism, agnosticism, humanism och pacifism. Rätten att inte ha en uppfattning om trosfrågor skyddas också.

Exempel på övertygelser som har nekats skydd av Europadomstolen är en stark personlig motivering att få sprida aska efter kremering utanför hemmet och en tro på aktiv dödshjälp.

Kolla in våra
kortfilmer
om religionsfrihet
på Youtube!

Foto: Joa Souza

Candomblé är en afro-brasiliansk religion som främst finns i Latinamerika. Precis som i många andra religioner har vatten en viktig andlig symbolik i candomblé.

Vad innebär religions- och övertygelsefrihet?

Staten har ett ansvar att respektera, skydda och främja följande sju dimensioner av religionsfrihet:

1. Frihet att välja, byta och lämna sin religion eller övertygelse⁴

Denna rätt får aldrig begränsas, och kallas ibland den inre religionsfriheten. Rätten att välja, byta och lämna sin religion eller övertygelse är hotad och ifrågasatt internationellt. Flera stater förbjuder människor att tillhöra, byta eller lämna vissa religioner och i många länder förekommer hot och våld mot människor som lämnar en tro. Även i Sverige förekommer hot och våld.

2. Frihet att utöva en religion eller övertygelse

Alla har frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller övertygelse.⁵ Rätten att utöva en religion eller övertygelse får under vissa omständigheter begränsas (se sid 14). Rätten att utöva är mångfacetterad och

inkluderar rättigheter för både individer och kollektiv som tillsammans utövar sin religion eller övertygelse.

Över 80 procent av världens befolkning bor i länder där religions- och övertygelsefrihet kraftigt begränsas av staten eller där sociala motsättningar hotar människors möjlighet att utöva sin rättighet. Detta drabbar främst minoriteter, oliktankande och de som kritiserar staten och religiösa institutioner.⁶

Foto: Hilda Wedges

En muslimsk kvinna och en katolsk nunna i Indonesien.

Följande rättigheter lyfts fram internationellt:

- att fira gudstjänst eller samlas i anslutning till en religion eller övertygelse och att bygga, etablera och underhålla lokaler för det ändamålet
- att etablera religiösa och humanitära institutioner samt välgörenhetsinstitutioner
- att tillverka, införskaffa och använda föremål och material som är nödvändiga för ritualer och sedvänjor, inklusive att följa en viss diet
- att skriva, ge ut och sprida relevanta publikationer
- att lära ut en religion eller övertygelse i lokaler som är lämpliga för ändamålet samt att etablera teologiska seminarier eller skolor
- att söka och ta emot frivilliga finansiella och andra bidrag
- att utbilda, utnämna eller rösta fram lämpliga ledare, präster och lärare
- att uppmärksamma och fira religiösa högtider och vilodagar
- att kommunicera med individer och samfund i religiösa frågor på nationell och internationell nivå
- att uppvisa religiösa symboler, inklusive att bära religiös klädsel.

3. Skydd från tvång

Religionsfrihet innebär ett skydd från tvång som hindrar människor från att ha eller anta en religion eller övertygelse (inklusive rätten att lämna en övertygelse).⁷ Hot, våld, diskriminering och straffrättsliga åtgärder är förbjudna. Skyddet från tvång gäller även individens frihet att välja formerna för att utöva den egna religionen eller övertygelsen.

4. Skydd från diskriminering

Det är förbjudet att diskriminera någon på grund av religion eller övertygelse. Förbudet gäller diskriminering av både teistiska och ateistiska övertygelser samt icketraditionella, minoritetsreligioner och nya religioner eller övertygelser. Staten måste genomföra effektiva åtgärder för att förhindra och eliminera sådan diskriminering i samhället.⁸ Internationellt sker omfattande diskriminering på grund av religion eller övertygelse, med allvarliga konsekvenser för människors tillgång till hälsovård och utbildning.

5. Föräldrarnas rätt, barnens rätt

Föräldrar har rätt att ge sina barn religiös och moralisk uppfostran i enlighet med den egna övertygelsen. Detta ska göras på ett sätt som är förenligt med barnets växande kapacitet att själv ta ställning.⁹

Utövningen av en religion eller övertygelse får inte skada barnets fysiska eller mentala hälsa eller utveckling.¹⁰ Varje barn har rätt att ha tillgång till undervisning i religions- och trosfrågor i enlighet med vårdnadshavares önskan. Barn ska inte tvingas att delta i undervisning om religion eller övertygelse mot vårdnadshavarens önskemål, med barnets bästa som underliggande princip.¹¹

Internationellt tvingas miljontals barn från religiösa minoriteter delta i konfessionell undervisning om majoritetsreligionen i landet.

6. Samvetsfrihet

Rätten att vapenvägra ingår i religions-, övertygelse- och samvetsfriheten,¹² vilket Europadomstolen för mänskliga rättigheter har bekräftat i en dom mot Armenien.¹³ Internationellt fångslas vapenvägrare fortfarande av flera stater. Andra former av samvetsfrihet erkänns dock av många stater.

Frågan är omdebatterad på EU-nivå i relation till hälsovårdsfrågor (exempelvis abort, preventivmedel och vård i livets slutskede) och till samkönat äktenskap. För att förstå hur Europadomstolen för mänskliga rättigheter hanterar dessa fall, behöver vi bekanta oss med den juridiska termen 'margin of appreciation'.¹⁴

Det internationella systemet för skydd av mänskliga rättigheter bygger på att stater utvecklar egna lagar, riktlinjer och mekanismer skraddarsydda för landets sociala, politiska och juridiska kontext. Internationella konventioner och domstolars roll i detta system är att garantera minimistandarden för mänskliga rättigheter.

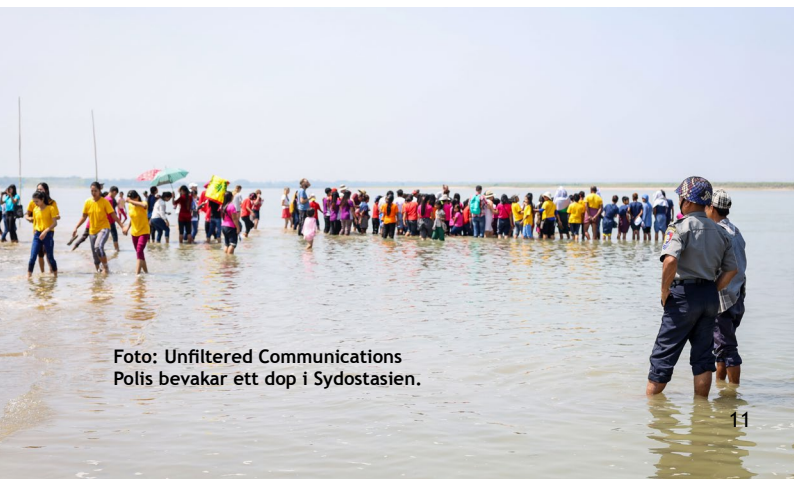

Foto: Unfiltered Communications
Polis bevakar ett dop i Sydostasien.

För att tillmötesgå staters behov av att anpassa skyddet för mänskliga rättigheter till olika kontexter så visar Europadomstolen viss flexibilitet i sina domar.

Denna flexibilitet kallas 'margin of appreciation'. När det gäller absoluta rättigheter, som tortyrförbud, finns ingen flexibilitet; all slags tortyr måste förbjudas överallt.

När det gäller rättigheter som är väletablerade, beviljar domstolen en viss flexibilitet – en smal 'margin of appreciation'. Gällande rättigheter som är mindre väletablerade och där rättigheter står i konflikt med varandra, tenderar domstolen att ge stor flexibilitet – en bred 'margin of appreciation'. Det här innebär att olika stater kan skydda berörda rättigheter i ganska olika grad.

I frågor om samvetsfrihet brukar domstolen applicera en bred 'margin of appreciation' (förutom när det gäller rätten att vägra militärtjänst). Som en konsekvens av denna vida 'margin of appreciation' kan Sverige neka sjukvårdspersonal rätten till samvetsfrihet i syfte att skydda kvinnors rättigheter, medan många andra stater ger ett starkt skydd till sjukvårdspersonalens samvetsfrihet.

7. Arbetstagare och arbetsgivare

Enligt Europadomstolens¹⁵ och EU-domstolens¹⁶ rättspraxis så bör arbetsgivare visa en rimlig flexibilitet i relation till arbetstagares övertygelse och behov av att kunna utöva sin religion på arbetsplatsen. Vad som anses rimligt varierar mycket mellan olika typer av arbetsgivare, arbetsplatser och tjänster. Det varierar även i relation till olika former av religionsutövning. Arbetstagarens frihet att lämna sin anställning vägs också in.

Foto: Oscar Espinosa

En skräddare i Sri Lanka, där buddhismen är den största religionen åtföljd av hinduism, islam och kristendom.

Vad omfattas inte av religions- och övertygelsefrihet?

Det finns ofta missuppfattningar om vad religions- och övertygelsefrihet innebär:

FEL: Att religiösa människor har särskilda privilegier.

RÄTT: Religions- och övertygelsefrihet skyddar människor som har traditionella, icketraditionella, gamla, nya, teistiska, icketeistiska, ateistiska eller pacifistiska övertygelser, samt människor utan intresse för frågor om tro.¹⁷

FEL: Att religioner och övertygelser har rätt till frihet från kritik.

RÄTT: Lagar som begränsar yttrandefrihet genom förbud mot hädelse och smädelse begränsar religionsfriheten. Det orsakar också lidande för religiösa minoriteter och oliktänkande i flera länder. Religionsfrihet och yttrandefrihet går oftast hand i hand.

FEL: Att man får säga vad som helst i religionens eller annan övertygelses namn.

FEL: Att religioner har rätt till sina anhängare.

RÄTT: Varje individ äger sin egen religionsfrihet och får aldrig utsättas för religiöst tvång.

• • • • •

FEL: Att en person har rätt att kontrollera en annan persons religionsutövning, eller att föräldrar har rätt att påtvinga barn sin egen religion eller religiösa praxis utan hänsyn till barnets växande kapacitet att själva ta ställning.

RÄTT: Trossamfund och individer får inte utsätta någon vuxen person för tvång och de måste ta hänsyn till barns växande förmåga att fatta egna beslut. FN:s barnkonvention slår fast att stater "ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad."¹⁹

• • • • •

FEL: Att man får bryta mot andra mänskliga rättigheter genom att hävda religionsfrihet.

RÄTT: Religions- och övertygelsefrihet får inte tolkas på ett sätt som innebär att staten, en grupp eller en person har rätten att agera på ett sätt som syftar till att utplåna några av de andra fri- och rättigheterna.²⁰

Hur bedömer man om en begränsning av utövningen är legitim?

Kan man förbjuda lärare, elever eller studenter från att bära heltäckande slöja? De senaste åren har flera förslag till begränsningar av religionsutövningen lyfts fram både i Sverige och i andra länder. Men hur resonerar regionala och nationella domstolar kring detta utifrån internationell rätt?

Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna är den regionala domstol för mänskliga rättigheter som har störst och längst erfarenhet av att döma i fall som rör religions- och övertygelsefrihet. Därför har Europadomstolens praxis stor inverkan på hur andra domstolar dömer i liknande fall. Det är denna praxis som vi huvudsakligen redogör för nedan.

DET FINNS TVÅ STEG ATT TÄNKA IGENOM:

1. Är varje förslag att begränsa religionsutövning en begränsning av religionsfrihet?

Allt som görs med en religiös motivering skyddas inte av religionsfriheten. Europadomstolen skiljer mellan handlingar som är nära förknippade med religionen eller övertygelsen (skyddas av religionsfriheten) och handlingar som enbart är motiverade av densamma (skyddas inte).

Hur vet man då om en handling är nära förknippad eller bara motiverad? De handlingar som listas under punkt två på sidan sex ger viss vägledning, men jurister med relevant kompetens bör tillfrågas i varje enskilt fall.

2. Är begränsningen legitim?

Internationella konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna (ICCPR) ger följande ramverk för bedömning av om en begränsning är legitim:

Artikel 18 (3): Friheten att utöva sin religion eller övertygelse får endast underkastas de inskränkningar som är angivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, folkhälsan eller sedligheten eller andras grundläggande rättigheter och friheter.

Europakonventionen artikel 9 lägger till denna lista också kravet på att begränsningarna ska vara nödvändiga i ett demokratiskt samhälle.

Frågan är alltså inte om en begränsning är önskvärd, utan om den har en legitim grund (till exempel att skydda den allmänna hälsan), är nödvändig och föreskriven i lag. Dessutom innebär skyddet för religionsfrihet ett förbud mot bestämmelser som uttryckligen riktar sig mot någon viss religionsutövning eller som uppenbart syftar till att motverka en viss övertygelse.

Foto: Kevin Bluer
Meditation i ett tempel i Sydasiien.

UTIFRÅN KONVENTIONSTEXTERNA KAN MAN STÄLLA SIG FÖLJANDE FRÅGOR NÄR MAN TÄNKER PÅ EN MÖJLIG BEGRÄNSNING:

- På vilket sätt och till vilken grad hotar beteendet som ska begränsas den allmänna säkerheten, ordningen, hälsan eller moralen? Vilket underlag finns för att bedöma detta?
- På vilket sätt och till vilken grad hotar beteendet som ska begränsas andra personers fri- och rättigheter? Vilket underlag finns för att bedöma detta?
- Är den föreslagna begränsningen proportionerlig i förhållande till hotet?
- Om syftet är att skydda andra personers fri- och rättigheter, hur effektiv kommer den föreslagna begränsningen vara för att uppfylla det syftet? Finns det andra metoder som är mer effektiva eller som inte innebär en begränsning av andra personers frihet? Vilken erfarenhet finns i andra länder?
- Är begränsningen direkt eller indirekt diskriminerande mot en viss religion eller övertygelse, eller gäller den alla?

Foto: Toa Heftiba
Judisk man i bön.

Mer information

På www.forb-learning.org finns korta filmer om vad religions- och övertygelsefrihet innebär som kompletterar denna skrift. Där finns också kurserbjudanden, utbildningsmaterial och ytterligare fördjupningsmaterial om hur du som enskild eller tillsammans med andra kan arbeta för att främja denna rättighet.

Svenska missionsrådet är en mötesplats för ett 30-tal kyrkor och organisationer på kristen grund som verkar både i Sverige och internationellt. Vi arbetar för hållbar utveckling, ökad rättvisa och minskad fattigdom. Du hittar mer information om Svenska missionsrådet på www.smc.global

Om du har frågor eller funderingar kring religions- och övertygelsefrihet, skriv gärna till oss:

info@smc.global

info@smc.global

Källhänvisningar

- 1 "Freedom of religion or belief" översätts oftast med "religions- och övertygelsefrihet". Detta i linje med den officiella översättningen av begreppet "belief" i Romfördraget art. 13 sedan 1997 och är den översättning som SMR anser bäst motsvarar Europadomstolens breda tolkning av "belief".
- 2 Cambell and Cosans v. United Kingdom (Ser. A) No. 48 (1982) ECHR, paragraf 36.
- 3 X. v Germany App. No. 8741/79 (1981) 24 D&R 137.
- 4 Europakonventionen artikel 9, Internationella konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna (ICCPR) artikel 18.
- 5 Europakonventionen artikel 9, ICCPR artikel 18.
- 6 Pew Forums rapport "A closer look at how religious restrictions have risen around the world" July 2019 <https://www.pewforum.org/2019/07/15/a-closer-look-at-how-religious-restrictions-have-risen-around-the-world/>
- 7 ICCPR, artikel 18 (2), ICCPR, art 18 (2), FN:s kommitté för mänskliga rättigheter generella kommentar no.22 § 5.
- 8 ICCPR, art 2, 5, 26 och 27; 1981. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter generella kommentar no.22 § (2).
- 9 Barnkonventionen artikel 14 (2).
- 10 1981 Deklarationen från FN:s Generalförsamling art. 5 (5).
- 11 Ibid.
- 12 United Nations Human Rights Committee General Comment No. 22, 11.
- 13 Bayatyan v. Armenia App. no. 23459/03, ECHR.
- 14 Council of Europe, Judicial professions - The Lisbon Network "The margin of appreciation", www.coe.int
- 15 Ewaida & others v. UK 2013.
- 16 Samira Achbita & Anor v G4S Secure Solutions NV 2016 och Asma v. Micropole 2017.
- 17 Freedom of Religion: European Human Rights Law and Practice, Paul M. Taylor, Cambridge University Press 2005.
- 18 United Nations Human Rights Committee General Comment No. 22.
- 19 Barnkonventionen artikel 12 (1).
- 20 Europakonventionen artikel 17, ICCPR artikel 5.

På vår hemsida hittar du
vårt lärcenter, vår kalender,
nyheter och medlemssidor.

www.smc.global

Svenska
missionsrådet